

Inventering av kurserna ht-07 på
Institutionen för pedagogik och didaktik
beträffande inslag av miljö och hållbar
utveckling

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för pedagogik och didaktik
Inger Björneloo

Innehållsförteckning

Inventering av kurserna ht-07 på Institutionen för pedagogik och didaktik beträffande inslag av miljö och hållbar utveckling	1
Innehållsförteckning	2
Uppdragets formulering	3
Mål och handlingsplaner som tas upp	3
Definitioner av Hållbar utveckling	4
FN:s millenniemål	6
Prepositionen <i>för</i>	6
Kriterier för utbildning för hållbar utveckling	7
Kriterier från andra håll	7
Kriterier som använts för uppdraget att inventera IPD:s kursplaner.....	10
Kompetens på IPD	12
Litteraturlista	14
<i>Bilaga 1 Hur lever ni upp till kraven?</i>	17
<i>Bilaga 2 Tabell: Inventering av IPD:s kurser ht 2007</i>	18
<i>Bilaga 3 Rapport till GMV</i>	30

Uppdragets formulering

- att genomföra en inventering av höstens kurser (ht 2007) inom IPD beträffande inslag av miljö och hållbar utveckling samt
- att komma med synpunkter på hur utbildningen kan utvecklas inom området.

Uppdraget ska relateras till GU:s respektive UFN:s Mål och handlingsplan för miljöarbetet.

Mål och handlingsplaner som tas upp

Göteborgs universitets Handlingsplan för miljö och hållbar utveckling 2007-2010 (Dnr F8 70/07) ligger till grund för uppdraget att granska kursplaner inom IPD. Områden som tas upp i handlingsplanen är forskning, utbildning, samverkan med omgivande samhälle, klimatpåverkan, resursförbrukning, farliga kemikalier samt kompetensutveckling.

I *Mål och handlingsplan för GU* hänvisas till visioner i *Det hållbara universitetet* vilket tenderar att vidga uppdraget. Miljöcertifieringar ISO 14001 och EMAS, samt Miljöhandboken är referenser som jag inte tagit med i uppdraget. Många av dessa mål har en rent konkret innebörd som rör exempelvis kollektivtrafik, kemikaliehantering och återvinning varför jag uppfattar att de ligger utanför uppdraget. Jag ser ordet "miljö" i begreppet "miljö och hållbar utveckling" som en form av handlingsberedskap som innefattar kunskap och medvetenhet för att rent konkret göra den fysiska och psykiska miljön vid Göteborgs universitet så god som det är möjligt. I begreppet "hållbar utveckling" utgörs en tredjedel av ett ekologiskt perspektiv och här finns också ett miljöperspektiv. Miljöpolicy för Göteborgs universitet (Dnr F8/07:407 s.2) ser ut som följer i fem punkter:

1. Universitetet strävar efter att göra studenter och personal medvetna om miljö- och utvecklingsfrågor och genom forskning, utbildning och samverkan med omgivande samhällen stimulera till konkreta handlingar som främjar en hållbar utveckling.
2. Universitetet skall genom ett systematiskt miljöarbete sträva efter att förebygga eller minska den samlade miljöbelastningen. Universitetet skall ha ett certifierat miljöledningssystem.
3. Miljöhänsyn vägs in i alla beslut. Såväl forskning och undervisning, som administration, förvaltning och tekniska funktioner präglas av miljömedvetenhet.
4. Universitetet miljöarbete skall fortlöpande förbättras, samt utvärderas genom regelbundna miljörevisioner.
5. Universitetet följer tillämplig miljölagstiftning och föreskrifter liksom övriga miljökrav som universitetet berörs av.

Det är komplicerat att tolka och förstå vad som ligger i GU:s krav att integrera hållbar utveckling i kurserna. Exempelvis säger Pam Fredman följande i filmen *Det hållbara universitetet*: "Miljö och hållbar utveckling är ju allas vår framtid. Göteborgs universitet är en kunskapsorganisation, vi har till uppgift att skapa och förmedla kunskap och då tycker jag att det är en självklarhet att vi har miljövetenskap och även miljömedvetande som en av de viktigaste bitarna. Alla som arbetar här och alla som kommer härifrån ska ha ett miljömedvetande med sig, oavsett om man arbetar med miljöfrågor eller inte".

Det finns åtskilliga meningar som kan tolkas på flera sätt och som bör diskuteras.

”Att verka för det hållbara samhället” (s. 4) – vad menas med det och hur kan det synliggöras i kurserna på IPD?

Vad innebär ett ”miljömedvetande”? Är det en innebörd av hållbar utveckling? Hur tolkar lärare i exempelvis miljövetenskap, språk, musikdidaktik, barn- och ungdomspsykologi och idrott detta?

”Universitetet skall integrera hållbar utveckling i utbildningen” (s. 5) – kan tolkas på flera sätt beroende på hur hållbar utveckling definieras.

Vad står orden för? Vad menas? *Kanske komplexiteten kring vad hållbar utveckling kan vara och innebära utgöra ett innehåll i sig för lärare/forskare inom IPD:s kurser?* Det finns inget facit någonstans och det går möjligen att göra en poäng av komplexiteten genom att lyfta fram och diskutera denna tillsammans med studenterna. Som jag ser det är detta en pågående process, en kunskapsutveckling, där alla bidrag till en gemensam förståelse bör uppmuntras och välkomnas.

Utbildningsvetenskapliga fakultetens handlingsplan för miljö och hållbar utveckling (Dnr F8/07:407) innehåller Mål för område forskning, mål för område grundutbildning, mål för område samverkan/kommunikation med omgivande samhälle och mål för område minska klimatpåverkan. Under rubriken Utbildningsvetenskapliga fakultetens miljömål står det exempelvis:

Universitetet skall öka mängden forskning och antalet forskare som tar sig an problemställningar inom hållbar utveckling.

Kartlägga de kurser och program med frågeställningar inom miljö och hållbar utveckling som bedrivs på fakulteten samt stimulera till ökad integrering av hållbar utveckling i utbildningen.

Utveckla och öka samverkan med omgivande samhälle inom hållbar utveckling.

En målsättning är att antalet kurser och program med inslag av hållbar utveckling ska öka.

I denna rapport fokuseras den andra och den fjärde punkten genom att jag pekar på olika möjligheter att integrera hållbar utveckling i kurserna på IPD (bilaga 2).

Definitioner av Hållbar utveckling

Under rubriken Mål för område utbildning (GU:s handlingsplan för miljö och hållbar utveckling) står att högskolelagen i februari 2006 ändrades som ett led i strävan att Sverige ska vara ledande i lärande för hållbar utveckling. ”Universitetet skall integrera hållbar utveckling i utbildningen” (s. 5) – kan tolkas på flera sätt beroende på hur hållbar utveckling definieras. Den definition som Göteborgs universitet och UFN grundar sig på är den som går tillbaka till 1987 och Brundtlandkommissionen ((WCED, 1987): Hållbar utveckling innebär att behoven hos människor som lever idag tillgodoses utan att kommande generationers möjligheter att tillgodose sina önskemål äventyras (s. 2 Dnr F8/07:407). Begreppet hållbar utveckling tar i denna definition sin utgångspunkt i en helhetssyn på människors och samhällets behov, förutsättningar och problem.

Hållbar utveckling består av tre av varandra beroende delar

- **Ekologisk hållbarhet** som handlar om att långsiktigt bevara vattnens, jordens och ekosystemens produktionsförmåga och att minska påverkan på naturen och människans hälsa till vad de ”klarar av”

- **Social hållbarhet** som handlar om att bygga upp ett långsiktigt, stabilt och dynamiskt samhälle där grundläggande mänskliga behov tillgodoses
- **Ekonomisk hållbarhet** som handlar om att hushålla med mänskliga och materiella resurser på lång sikt.

Hållbar utveckling handlar om ansvar och solidaritet mellan generationer, mellan folkgrupper och nationer, mellan kvinnor och män. En helhetssyn på människors och samhällets behov, förutsättningar och problem är utgångspunkten. Världens länder är beroende av varandra och beslut som fattas i ett land påverkar även människor i andra länder. Samtidigt som framtidens stora frågor måste hanteras genom ett internationellt samarbete är tanken om individens delaktighet och ansvar tydlig.

Bärande principer i begreppet hållbar utveckling är att ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden och processer är integrerade. Ekonomisk tillväxt kan ses som en förutsättning för utveckling, men inget land kan uppnå ekonomisk utveckling om miljön förstörs eller om människor inte får sjukvård och utbildning i landet. Social utveckling är därför både en förutsättning för och ett resultat av ekonomisk hållbar utveckling. Den ekologiska hållbarheten handlar om att värna ekosystemens återhämtningsförmåga för dessa är en förutsättning för ekonomisk utveckling och social välfärd. När arbete inom ett område exempelvis med fred, utbildning och omsorg om miljön leder till förbättringar inom ett annat område (till exempel stabil ekonomisk utveckling) så finns det goda förutsättningar för en hållbar utveckling (SOU2004:104). Det handlar ytterst om varje människas rätt till ett värdigt liv.

Kemp (2005) ser FN-kommissionens definition av hållbar utveckling som i grunden etisk eftersom den inte bara handlar om vad den enskilde behöver eller vad vi som lever här och nu behöver, utan om vad framtida och ännu icke existerande människor behöver.

Komplexa begrepp får i allmänhet så många resonanser att de resulterar i vitt skilda tolkningar. Att det å ena sidan kan ses som enkelt och moraliskt och å andra sidan kan passa in överallt underlättar inte för utbildningsansvariga att få grepp om vad det egentligen handlar om. Vad som gör begreppet hållbar utveckling ovanligt är inte dess benägenhet att generaliseras, utan att det används ansvarslost i så många skilda sammanhang. Det är ett verkligt bekymmer, menar Cullingford (Blewitt and Cullingford, 2004), att hållbar utveckling blivit ihåligt på grund av att det använts så ofta och så onyanserat. Cullingford tillskriver universiteten ett stort ansvar för att värna begreppet och lyfta fram det dolda, det komplexa och det subtila i detta väsentliga innehåll som i mediebruset lätt försvinner.

Utbildningsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet har inga framskrivna kriterier för vad som ska finnas med under rubriken *miljö och hållbar utveckling*. Det ter sig därför komplicerat att säga om och i så fall när detta innehåll finns representerat i kurser vid Institutionen för pedagogik och didaktik. Kriterier får sökas på andra håll och ett ställe som GU:s handlingsplan refererar till är FN:s Millenniemål. Handlingsplanen gäller fram till 2010 men har ett fortsatt fokus mot 2015 då Millenniemålen ska vara uppnådda samt då avslutning sker på Dekaden Education for Sustainable Development 2004-2015¹.

¹ <http://portal.unesco.org/education/>

FN:s millenniemål

Millenniedeklarationen slår fast att global utveckling kräver en helhetssyn. Insatser för fattigdomsbekämpning, utbildning, hälsa, fred, säkerhet, miljö, mänskliga rättigheter och demokrati hör ihop.

För att förverkliga deklarationens intentioner utformades åtta så kallade millenniemål som är mätbara och tidsbundna. Under målen finns arton delmål samt ett antal mätindikatorer. FN samordnar arbetet med millenniemålen direkt under generalsekreteraren genom ett projekt med tre grenar; en uppföljande del, en särskild forskningsdel och en kampanj för att förmå alla länder att öka kunskapen om målen och därmed skapa en opinion för målens förverkligande.

De åtta millenniemålen:

- Fattigdom och hunger ska halveras till 2015
- Alla barn ska gå i grundskola 2015
- Jämställdheten ska öka och kvinnors ställning stärkas
- Barnadödligheten ska minska med två tredjedelar till 2015
- Mödradödligheten ska minska med tre fjärdedelar till 2015
- Spridningen av hiv/aids, tbc, malaria och andra sjukdomar ska hejdas till 2015
- En miljömässigt hållbar utveckling ska säkerställas till 2015
- Globalt samarbete genom ökat bistånd, rättvisa handelsregler och lättade skuldbördor i utvecklingsländerna

Det är svårt att finna direkta kopplingar mellan kursutbudet på IPD och FN:s millenniemål. Det är även långsökt att utifrån millenniemålen skapa kriterier för att finna hur miljö och hållbar utveckling kan komma till synes i kurser och program på IPD hösten 2007. Däremot går det att föreställa sig att studenter behöver en bred kompetens och en handlingsberedskap för framtiden för att de ska kunna medverka till att millenniemålen uppfylls och att dagens lärarstudenter har att ansvara för minst en generations skolgång. Förmåga att se problem på både lokal och global nivå, att hantera dessa problem genom insikter i tvärdisciplinära kunskaper och arbetsmetoder och goda kunskaper i att lära och undervisa kan ses som en god början. De kriterier som jag ställt upp för att finna ett system i inventeringen av IPD:s kursplaner med avseende på hur miljö och hållbar utveckling kommer till uttryck, vinklas in mot det uppdrag som IPD har, nämligen att bidra till att utbilda morgondagens lärare.

Prepositionen för

Vad menas med att lära eller undervisa *för* en hållbar utveckling? I prepositionen *för* i stället för *om* eller *i* kan en dold uppfordran anas. Är det en normerande ton bakom undervisning *för* något? Ja, anser somliga (Jickling, 2004) och det kan uppfattas som problematiskt. Högskolelagen i februari 2006 ändrades som ett led i strävan att Sverige ska vara ledande i *lärande för hållbar utveckling*. Det finns olika uppfattningar om vilken samhällsutveckling som ska gynnas och en demokratisk undervisning är inte normerande, den är öppen och fri till sin karaktär så att alla kan bilda sig en egen uppfattning om vad som är rätt eller fel. Men det kan i prepositionen *för* också ligga en innebörd av handlingsberedskap, en förmåga att hantera problematik kring alla personliga val i utbudet av varor, tjänster och livsstilar i dagens samhälle. Övergripande syfte med utbildning *för* hållbar utveckling kan formuleras som att studenter ges möjlighet att orientera sig bland olika uppfattningar, utvecklar kunskap och medvetenhet för att kritiskt kunna värdera olika alternativ, utvecklar förmåga att handla och

se konsekvenser utifrån de ställningstaganden som görs och att de upplever att det är meningsfullt att engagera sig i en hållbar samhällsutveckling.

Kriterier för utbildning för hållbar utveckling

Vad kännetecknar en utbildning för hållbar utveckling? I denna överblick börjar jag på UNESCO:s websida och fortsätter sedan med förslag till kriterier från *Myndigheten för Sveriges nätuniversitet*, nätverket *Hållbar utveckling i högre utbildning HU2*, *Kommittén för utbildning för hållbar utveckling* och slutligen *Göteborgs Miljövetenskapliga Centrum, GMV Chalmers*.

Vision och definition från UNESCO om att hållbar utveckling ska komma till synes i all utbildning:

The goal of the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014, DESD), for which UNESCO is the lead agency, is to integrate the principles, values, and practices of sustainable development into all aspects of education and learning.

This educational effort will encourage changes in behaviour that will create a more sustainable future in terms of environmental integrity, economic viability, and a just society for present and future generations.²

Denna beskrivning vidgar perspektivet på utbildning för hållbar utveckling och ger ökade möjligheter för kursplaneansvariga att finna olika ingångar.

Vision and definition of Education for Sustainable Development på samma länk ger ytterligare beskrivning av detta vida perspektiv:

Education for sustainable development is about learning to:

- *respect, value and preserve the achievements of the past;*
- *appreciate the wonders and the peoples of the Earth;*
- *live in a world where all people have sufficient food for a healthy and productive life;*
- *assess, care for and restore the state of our Planet;*
- *create and enjoy a better, safer, more just world;*
- *be caring citizens who exercise their rights and responsibilities locally, nationally and globally.*

Kriterier från andra håll

Myndigheten för Sveriges nätuniversitet har följande tre kriterier för utbildning inom lärande för hållbar utveckling:

1. Kursen ger kunskap om ekonomiska och/eller sociala förhållanden som är relevanta för hållbar utveckling, och/eller kunskap om hur människan påverkar de ekologiska villkor som ger förutsättningar för liv på jorden.
2. Kursen innehåller analys och diskussion om hur vi lokalt och/eller globalt hanterar olika frågeställningar och problem om hållbar utveckling.

² <http://portal.unesco.org/education/>

3. Kursen syftar till att lära ut hur man med hjälp av ekonomi, juridik, ledningssystem, kommunikation, sociala förbättringar, samhällsplanering eller ökad ekoeffektivitet (bättre hushållande med resurser) skapar förutsättningar för hållbar utveckling.

Nätverket *Högre utbildning för hållbar utveckling HU2*³ arbetar med att ta fram kriterier för vad hållbar utveckling i utbildningen innebär. Följande förslag finns för närvarande:

Generella lärandemål (för ALLA studenter inom H(ögre)U(tbildning))

- Ett första lärandemål finns i två versioner beroende på hur pass lätt det är att integrera HU i ämnet (i de nästföljande tre lärandemålen följer därvidlag olika långtgående kunskaps- och färdighetskrav).
 1. Att ha kännedom om HU och dess dimensioner.
 2. Att kunna redogöra för samhällsvisionen hållbar utveckling och den komplexitet som utmärker denna.
- Att kunna identifiera HU-aspekter i sitt eget ämne (och relatera till andra ämnesområden)
- Att kunna tillämpa (använda) HU-perspektivet för att analysera och problematisera olika samhällsfenomen (att jämföra med genus och etnicitet)
- Att kunna reflektera över sitt vetenskapsområde i relation till andra.⁴

Grundläggande lärandemål för de samhällsvetenskaper som ligger nära frågor avseende hållbar utveckling (för de flesta ämnesområden räcker de generella grundläggande lärandemålen):

- Kunna redogöra för sociala processer som kan orsaka, definiera och hantera problem som rör hållbar utveckling.
- Kunna analysera olika aktörers förhållningssätt till hållbar utveckling och synliggöra grundläggande antaganden om natur, samhälle och normativa system.
- Kunna redogöra för betydelsen av etiska och ekologiska aspekter av en god livsmiljö i ett hållbart perspektiv.
- Kunna redogöra för betydelsen av samspel mellan olika vetenskaper för att kunna förhålla sig till hållbar utveckling.

Lärandemål på avancerad nivå:

- Kunna redogöra för och jämföra olika teorier om förhållandet mellan natur och samhälle (t.ex. risksamhälle, ekologisk modernisering).
- Kunna redogöra för olika vetenskapliga förhållningssätt (vetenskapssyner) och reflektera över betydelsen av samspel mellan olika kunskapsformer för att förhålla sig till hållbar utveckling.

Kommittén för utbildning för hållbar utveckling

³ <http://www.hu2.se/>

⁴ Vi ser behov av att få in ett lärandemål som tar fasta på kunskap om vetenskaplig kunskap och vetenskapernas framväxt som ett led i att främja förståelse för olika förhållningssätt och perspektiv i kunskapsproduktion. Det handlar t ex om uppdelningen mellan olika vetenskaper (ingenjörsvetenskap, naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora) men också att de har utvecklats historiskt utifrån olika förhållningssätt, mål och medel.

Kommittén överlämnade 2004 sitt betänkande Att lära för hållbar utveckling (SOU2004:104) till regeringen. Här identifieras bland annat några karaktärsdrag som behöver känneteckna utbildning för hållbar utveckling:

- Många och mångsidiga belysningar av ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden och förlopp behandlas integrerat med stöd av ämnesövergripande arbetssätt.
- Målkonflikter och synergier mellan olika intressen och behov klarläggs.
- Innehållet spänner över lång sikt från dåtid till framtid och från det globala till det lokala.
- Demokratiska arbetssätt används så att de lärande har inflytande över utbildningens form och innehåll. Lärandet är verklighetsbaserat med nära och täta kontakter med natur och samhälle. Lärandet inriktas mot problemlösning, stimulerar till kritiskt tänkande och handlingsberedskap.
- Utbildningens process och produkt är båda viktiga.

Göteborgs Miljövetenskapliga Centrum, GMV Chalmers

Det kan vara av intresse att se hur man på GMV planerar för lärande för hållbar utveckling. I nedanstående projektplan finns flera intressanta möjligheter för lärare på IPD, som har en särskild kompetens i undervisning och lärande, att samverka med GMV.

Lärande för hållbar utveckling är direkt kopplat till Chalmers vision och strategiska plan: ”Chalmers forskning och utbildning ska medverka till en hållbar samhällstillväxt” och uppdraget är att under tre år (mellan 2006 och 2009) ta fram en organisation som hanterar lärande för hållbar utveckling vid Chalmers⁵.

Projektet skall ta fram en organisation som hanterar lärande för hållbar utveckling vid Chalmers. Reformarbetet är strukturerat utefter nio definierade delmål. Den föreslagna organisationen ska:

1. Garantera och fortlöpande förbättra kvalitén i Chalmers kursutbud av grundkurser i hållbar utveckling (de som ingår i obligatoriet).
2. Garantera och fortlöpande förbättra kvalitén i inslagen av hållbar utveckling i Chalmers övriga kursutbud.
3. Ge effektivt beställarstöd vid beställning av sådana kurser.
4. Ge effektivt studentstöd vid val av kurser.
5. Ge effektivt intern och extern information om lärande för hållbar utveckling.
6. Ge effektivt samarbete med interna och externa (främst GU) intressenter inom lärande för hållbar utveckling.
7. Ge en bra mötesplats för studenter samt lärare med intresse inom området.
8. Stödja fortbildningen av icke-undervisande personal inom området hållbar utveckling.
9. Stödja utvecklingen av ett Campus som återspeglar Chalmers initiativ för hållbar utveckling.

Inom projektet finns en huvudansvarig person för varje delmål. Utvecklingsarbetet bedrivs inom delprojekten (se Delprojekt), men målsansvarig bevakar att framsteg görs inom respektive målformulering.

⁵ http://www.chalmers.se/gmv/SV/projekt/esd_chalmers

Miljö ett av Göteborgs universitets fem nya profilområden GU:s nya forsknings- och utbildningsstrategier ska stärka konkurrenskraften

Som avslutning på detta avsnitt om kriterier kan ett framåtblickande tillägg göras. Göteborgs universitets styrelse har fastställt nya forsknings- och utbildningsstrategier som ska stärka universitetets konkurrenskraft. Fem profilområden och åtta prioriterade områden inom forskning lyfts särskilt fram i det nya dokumentet. Särskilda satsningar ska göras på fem profilområden som överskrider fakultetsgränserna. Enligt strategin ska GU:s fem forsknings- och utbildningsprofiler vara:

- Hälsa
- Kultur
- Miljö
- Demokrati och samhällsutveckling
- Kunskapsbildning och lärande

Ovanstående framtidssatsning ger ytterligare en dimension åt hur miljö och hållbar utveckling kan integreras i kurser och föreslagna profilområden. Ett öppet och kreativt samarbete mellan fakulteter och institutioner ligger helt i linje med samtliga kriterier för utbildning för hållbar utveckling.

Kriterier som används för uppdraget att inventera IPD:s kursplaner

I granskningen av IPD:s kursplaner söker jag efter både explicita och implicita uttryck för miljö och hållbar utveckling. Jag följer en blandning av de kriterier som ovan hämtats från skilda håll så gott det sig göra låter. Resultatet presenteras i Bilaga 2 i tabellform. Här finns exempel på ord, uttryck, moment, syftes- eller målformuleringar som jag uppfattar kan räknas in som exempel på integrering av hållbar utveckling i respektive kurs. Här finns också kortfattade förslag till hur man eventuellt skulle kunna utveckla kursen i riktning mot en tydligare formulering av hållbar utveckling som innehåll.

Jag ställer också frågan om innehållet miljö och hållbar utveckling nödvändigtvis måste finnas med överallt. Det kanske bara bidrar till att detta komplexa begrepp blir urvattnat och klichéartat, vilket i sig inte bidrar till någon hållbar utveckling. Något slutgiltigt svar på var perspektiv på hållbar utveckling är mer eller mindre relevant ges inte, diskussionen behöver fortsätta.

Ett första intryck vid granskning av IPD:s kursplaner är att hållbar utveckling inte särskilt ofta är explicit uttryckt. De kurser där både miljö och hållbar utveckling framträder är naturvetenskapliga och/eller idrottsvetenskapliga vilket dels kan tyda på att det har en given plats, men det kan också tyda på att andra kursföreträdare inte hittar sig i detta innehåll. Möjligen är den fortsatt starka betoningen på miljö konsekvenser av en tradition då miljövetenskap dominerade diskussioner om hållbar utveckling.

Stefan Strömberg granskar i sin D-uppsats *Naturvetenskap, lärarutbildning och hållbar utveckling* (2006) de naturvetenskapliga kurserna i lärarutbildningen vid Göteborgs universitet. Han finner att de präglas av en akademisk tradition med avsikt att presentera naturvetenskap så värderingsfritt som möjligt. Men stora frågor som förknippas med hållbar utveckling är alla kopplade till värderingar och Strömberg menar att en miljömoralisk

inriktning som skapar kritisk granskning och argumentation inom naturvetenskap kan vidga intresset för både naturvetenskap och hållbar utveckling.

Exempel på explicita uttryck för undervisning för hållbar utveckling

Jag presenterar i min översikt av kurserna på IPD (bilaga 2) exempel på både explicita och implicita uttryck där *hållbar utveckling* tas upp. De följande avsnitten visar exempel på detta. I kursen *PDG473 Samhällsorienterande ämnen i ett didaktiskt perspektiv, 30p* står följande: ”De samhällsorienterande ämnenas betydelse för elevernas socialisation, och de professionella lärarproblem som därvid uppstår, belyses. Dessa studier görs via t.ex. närsamhällesstudier, studier av egen vald samhällsfråga samt värdegrundsfrågor. Dessa studier fokuserar således t.ex. genus, mångkulturalitet, existentiella frågor, hållbar utveckling och globala frågor.”

Kommentar: Här kommer begreppet *hållbar utveckling* till uttryck tillsammans med genus, mångkulturalitet, existentiella frågor och globala frågor. I kursen utgår man från autentiska problemställningar i närsamhället. Ovanstående uppräknade av komplexa innehållsliga områden ger en bild av helhetsperspektiv på samhällsrelaterade problem och de tangerar också övergripande mål på utbildningar inom GU.

Exempel på implicita uttryck för undervisning för hållbar utveckling

Idrottsämnets ställning i skola och samhälle, hälsa, miljömedveten livsstil *IDA710 Idrottsämnets didaktik, 15p*: ”Idrottens och särskilt idrottsämnets ställning i samhälle och skola problematiseras och diskuteras och sätts in i ett komparativt perspektiv. /.../ Kursen tar fasta på det innehåll ämnet ges i framtidens skola med bl a större betoning på hälsokunskap, kost, livsstil och friluftsliv och hur ämnet kan bidra till att utveckla en hälso- och miljömedveten livsstil.”

Kommentar: I kurserna inom exempelvis Idrottspedagogik kan flera perspektiv explicitgöras för att lärare och kursdeltagare ska bli medvetna om närheten till frågor om hållbar utveckling.

De implicita kopplingar till hållbar utveckling som jag tycker mig finna i flera av IPD:s kurser står i relation till *UNESCO:s* kriterier och till kriterier som nätverket *Högre utbildning för hållbar utveckling* har tagit fram. Det finns av tradition starka band mellan utbildning för hållbar utveckling och miljöundervisning (SOU2004:104). De exempel på kriterier som skrivits fram i denna rapport öppnar för att både ekologiska, sociala och ekonomiska perspektiv på hållbar utveckling kan göras synliga i undervisningen. Senare studier visar också att etik är ett väsentligt begrepp inom utbildning för hållbar utveckling (Björneloo, 2007; Kemp, 2005; Öhman, 2006). Handlingskompetens (Schnack, 2000; Scott & Gough, 2003) är ett annat begrepp inom undervisning för hållbar utveckling som skulle kunna skrivas fram i flera av IPD:s kurser och i tabellen (bilaga 2) framgår det var jag finner det tänkbart och även var det primärt kan verka överflödigt.

De tre ofta använda perspektiven på hållbar utveckling (ekologiska, ekonomiska och sociala) är inte tillräckliga för att visa vidden av framtidens problematik menar Åhlberg (2005). Han anser att perspektiv på hälsa, politik och kultur också behöver skrivas fram för att viktiga insikter om samhällsutvecklingen inte ska gå förlorade. Hur många perspektiv framtidens frågor än delas upp i så kommer det att finnas behov av se sammanhang och helheter och detta är kanske den stora utmaningen.

Kompetens på IPD

Lärare och forskare på Institutionen för pedagogik och didaktik intar en särställning på Göteborgs universitet genom erfarenheter/forskning kring undervisning och lärande. Detta borde bättre komma till synes i kurserna vad gäller perspektiv på miljö och hållbar utveckling. *Utbildning är nyckeln till utvecklingen av ett hållbart samhälle* och för att lärare och kursansvariga inom IPD ska känna delaktighet i en undervisning för hållbar utveckling behöver skilda kriterier och innehållsliga tolkningar diskuteras. Utbildning för hållbar utveckling innehåller i allmänhet en spänning mellan å ena sidan att stimulera studenters kritiska tänkande och å andra sidan att stimulera till värderingar som stämmer överens med en ekologisk, social och ekonomisk hållbar utveckling. Det finns en inneboende motsättning i detta resonemang som i sig kan göras till föremål för diskussioner inom flera kurser. Vilka metodologiska utmaningar utgör denna spänning för lärare i en lärarutbildning? Många gånger under yrkeslivet kommer lärare att hamna i situationer där de har att tolka och förstå ett komplext innehåll och omsätta det så elever i sin tur erbjuds möjligheter att lära. Det torde vara lämpligt att ha dessa utmaningar som utgångspunkt även under utbildningstiden. ”Kritiskt tänkande och problemlösning behöver sättas i centrum” så att utbildningen bidrar till att ”de lärande erövrar vilja och förmåga att verka för en hållbar utveckling” (SOU2004:104, s.135).

Demokrati har blivit ett alltmer centralt begrepp i diskussionen om undervisning för hållbar utveckling. Med en pluralistisk syn på demokrati fokuserar man på själva processen. Frågor om värde kan inte besvaras med slutliga lösningar eller svar. Den pluralistiska processen förutsätter en öppenhet inför andras argument och en insikt om att det egna argumentet endast utgör en möjlighet bland flera andra. Alltfler pekar på att en pluralistisk syn på lärande för hållbar utveckling innebär att allas röster blir hörda och det blir möjligt för alla att delta i en demokratisk diskussion om vad som är värt att sträva för nu och i framtiden. I stället för att söka efter konsensus kan man fråga sig om det inte är just oenigheterna som bör vara startpunkter för lärande kring hållbar utveckling (Lundegård, 2007). Det finns, som jag ser det, många möjligheter att öppna för pluralism i demokratiska samtal om hållbar utveckling i kurser på Institutionen för pedagogik och didaktik.

För att komma framåt i arbetet med att integrera miljö och hållbar utveckling i kurser på IPD synes det mig som om tvärdisciplinära samverkansformer kan ge fruktbara möjligheter. För närvarande är ett *miljöperspektiv* på hållbar utveckling klart framträdande i somliga kursplaner, medan övriga perspektiv implicit kan anas i andra. På denna punkt behöver kurser och kursplaner utvecklas, gärna i samverkan med studenter. Ett öppet och kreativt samarbete mellan enheter på IPD och mellan institutioner inom Göteborgs universitet/Chalmers kan ge helhetsperspektiv och sammanhang kring frågor om utbildning för världens hållbara framtid i riktning mot visionerna i GU:s mål och handlingsplaner.

I *litteraturlistan* som följer finns fler titlar än jag direkt refererar till i texten ovan. De kan ses som förslag till integrering av miljö och hållbar utveckling i olika kurser på IPD. Listan kan göras betydligt längre.

I Bilaga 1, *Hur lever ni upp till kraven?* presenteras svar på en fråga ställd till 22 slumpvis utvalda kursledare vid IPD i december 2007. Sju svar inkom. I kommentaren pekar jag på behovet av fortsatt diskussion.

Bilaga 2, *Inventering av kurser på IPD ht 07*, består av tabeller där exempel på hur miljö och hållbar utveckling kommer till synes explicit eller implicit enligt de kriterier jag ovan beskrivit. Här finns också i den högra tabellen förslag till utveckling. Dessa är att se som utgångspunkter för diskussion mellan studenter, lärare, kursansvariga, studierektorer och utbildningsansvariga. En del rutor är tomma – *hållbar utveckling* kanske inte ska finnas med överallt?

I Bilaga 3, *Rapport till GMV*, presenteras hur implicita formuleringar kan skrivas fram med *hållbar utveckling* som tänkbart innehåll. Avsikten är att finna exempel på ”gränsöverskridande aktiviteter”. Det är ett försök i kurserna IDG 280/270 och PDA002 där gränsöverskridandet mellan kursens mål och ett framskrivet innehåll kring *hållbar utveckling* inte blev särskilt dramatiskt. I de flesta kursplaner finns formuleringar som behöver exemplifieras på skilda sätt. Detta kan ske tillsammans med de studerande och övergripande mål i utbildningen kan här konkretiseras.

Litteraturlista

- Björneloo, I. (2007) *Innebörder av hållbar utveckling. En studie av lärares utsagor om undervisning*. Göteborg Studies in Educational Sciences, 250. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Björneloo, I., Nyberg, E. (Ed.) (2007) *Drivers and Barriers for Implementing Learning for Sustainable Development in Pre-School through Upper Secondary and Teacher education*. Paris:UNESCO.
- Blewitt, J., & Cullingford, C. (2004). *The Sustainability Curriculum; The challenge for higher education*. London: Earthscan Publications.
- Bruun Jensen, B. (2000) Commitment and Knowledge as Components of Pupils Action Competence. In *Critical Environmental and Health education Research Issues and Challenges*. (Ed Jensen, BB., Schnack. K., Simovska. V. (eds.) Publication no. 46 from the Research Centre for Environmental and Health Education, The Danish University of Education.
- Colnerud, G. (2004) *Skolan är moralen*. I G. Colnerud (red) *Skolans moraliska och demokratiska praktik. Värdepedagogiska texter 1*. Linköping: Linköpings universitet.
- Ekström, S.; Gerholm, L. (2006) *Orienter i Sverige. Samtida möten och gränssnitt*. Lund: Studentlitteratur.
- Göteborgs universitets *Handlingsplan för miljö och hållbar utveckling 2007-2010* (Dnr F8 70/07
- Hart. P. (2007) Think Piece. Exploring Relational Politics in Social Learning: Dilemmas of standing too close to the fire. *Southern African Journal of Environmental Education*. Vol 24 (6), 46-62.
- Hjälmeskog, K. (2006). Att lära sig bry sig om de nära – och de långt borta. *Utbildning och demokrati 2006, Vol 15, Nr 1*, 61-76. Tema Pedagogisk filosofi, etik och politik.
- Holmberg, J. & Samuelsson, B. (2006) Executive Summary. In J. Holmberg och B. Samuelsson (Eds.) *Drivers and Barriers for Implementing Sustainable Development in Higher Education*. Göteborg Workshop December 7-9 2005. UNESCO Education for Sustainable Development in Action. Technical Paper Nr 3. September 2006.
- Hopkins, C. (2003) *Reorienting Teacher Education to Address Sustainability*. UNITWIN/UNESCO Chair at York University International Network.
- Jernelöv, A. (2005). Har det blivit svårare att förutse framtiden? *I Framtider 2/2005, s 4*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Jickling, B. (2004). Why I don't want my children educated for sustainable development. I W. Scott & S. Gough (red.). *Key issues in sustainable development and learning. A critical review*. (s. 133-137) London: RoutledgeFalmer.

- Johansson, E., & Johansson, B. (2003). *Etiska möten i skolan*. Stockholm: Liber.
- Kemp, P. (2005). *Världsmedborgaren. Politisk och pedagogisk filosofi för det 21 århundradet*. Göteborg: Daidalos.
- Larsson, H.A. (red.) (2000) *Den reflekterande medborgaren*. Jönköping: Jönköping University Press.
- Lundberg, M. (2003) *Om överläggande samtal och hållbar utveckling, En studie av deliberativ demokrati*. Linköping: Linköpings universitet.
- Lundegård, I. (2007) *På väg mot pluralism. Elever i situerade samtal kring hållbar utveckling*. Studies in Educational Sciences 101. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Myndigheten för skolutveckling (2007)
http://www.skolutveckling.se/innehall/demokrati_jamstalldhet_inflytande/hallbarutveckling/
- Miljöpolicy för Göteborgs universitet* (Dnr F8/07:407 s.2)
- Naess, A. (2001) *Livsfilosofi*. Uddevalla: Natur och kultur.
- Nikel, J. (2005). *Ascribing Responsibility: a study of student teachers' understanding(s) of education, sustainable development, and ESD*. Bath:University of Bath.
- Olsson, L. (2005). Hållbar utveckling – vad är det egentligen? Varför är det viktigt? I Rapport 2005:47 R *Perspektiv på hållbar utveckling. Erfarenheter från högskola och näringsliv*. Stockholm: Högskoleverket.
- Pedagogiska Magasinet nr 4/2005*. Tema: Kan man förändra världen? Lärarförbundet.
- Rickinson, M. (2006) How might we enhance the role of research in the development of Education for sustainable Development? In I. Björneloo, & E. Nyberg (red.). *Drivers and Barriers for Education for Sustainable Development in Pre-School, School and Teacher Education*. Paris: UNESCO
- Scott, W., & Gough, S. (2003). *Sustainable development and learning. Framing the issues*. London: RoutledgeFalmer.
- SOU 2004:104. *Att lära för hållbar utveckling*. Betänkande av Kommittén för utbildning för hållbar utveckling. Stockholm: Fritzes.
- Strömberg, S. (2006) *Naturvetenskap, lärarutbildning och hållbar utveckling* (2006) D-uppsats, Institutionen för pedagogik och didaktik. Göteborgs universitet.
- Säfström, C-A. (2005) *Skilnadens pedagogik. Nya vägar inom den pedagogiska teorin*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, C. (1999) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.

UNESCO (2007) <http://portal.unesco.org/education>

Utbildningsvetenskapliga fakultetens handlingsplan för miljö och hållbar utveckling (Dnr F8/07:407)

Utbildning & Demokrati Nr 1, 2006. Tema: Pedagogisk filosofi, etik och politik.

Wals, A.E.J. (2007) *Social Learning towards a sustainable world*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

Åhlberg, M. (2005). *Educating for wisdom, creativity and intelligence as a main part of Education for Sustainable Development*. Paper presented at the Fifth Conference of ESERA (European Science Education Research Association) August 28 – September 1, 2005, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, Spain.

Öhman, J. (2006). *Den etiska tendensen i utbildning för hållbar utveckling. Meningsskapande i ett genomlevandeperspektiv*. Örebro Studies in Education 13. Örebro; Universitetsbiblioteket.

Bilaga 1

Hur lever ni upp till kraven?

En kort fråga till 22 slumpvis utvalda kursledare i december 2007

”Enligt mål och riktlinjer för GU – det hållbara universitetet – ska vi på olika sätt integrera hållbar utveckling i utbildningen. Kan ni i några korta punkter ge exempel på hur ni i era kurser levtt upp till (eller hur ni planerar att leva upp till) detta krav?”

Sju kursledare svarade. Här är utdrag ur svaren:

- Vi spar på papper i vår kurs.
- Hållbar utveckling finns i en kurs på det korta programmet. Jag har inget sånt.
- I kurserna PDGK11 (Kursplan med kod PDG101) behandlas bl.a. diskursteori och då särskilt teori om hegemoniska diskurser. Därvid fokuseras bl.a. diskurserna natur, djur och människa där diskursen ”hållbar utveckling” ingår.
- Min kurs är en distanskurs och genom detta bidrar vi till hållbar utveckling.
- Genom att vi tar upp transporter, kommunikation, avfallshantering, energi och vattenförsörjning är hållbar utveckling ett givet diskussionsämne.
- Som bakgrund och ram till alla kurser med lärarstudenter och verksamma lärare betonar jag vår gemensamma uppgift: Att bidra till att utveckla kloka och goda människor som skapar ett samhälle där vi och våra efterkommande vill och kan leva ett anständigt liv. Alltså en sammanfattning av läroplanens övergripande målsättning. Det innebär att vi ofta kommer in på relationen socialt - ekonomiskt - ekologiskt perspektiv. Det är i de inflikande kommentarerna, förhållningssättet och det praktiska handlandet som tänkandet får störst genomslag.
- Man kan rent allmänt fråga sig *vad den hållbara utvecklingen avser*. Eftersom detta inte anges så måste man anta att utbildaren har stort tolkningsutrymme att själv avgöra vad som ska utvecklas på ett hållbart sätt. Kursen Aktionsforskning och skolutveckling har som syfte att åstadkomma en hållbarhet när det gäller *lärares/skolledares förhållningssätt* till utveckling av verksamheten. Syftet är också att detta förhållningssätt i förlängningen ska leda till *en hållbar utveckling av verksamheten*. På vilka sätt kan man då se att vi lever upp till ett *hållbart förhållningssätt* resp. *hållbar verksamhetsutveckling*? Man kan säga att aktionsforskning i sig, med sin tydliga förankring i praktiken, både vad det gäller utgångspunkt för utvecklingsarbetet och tilltro till praktikerns professionella kompetens, är en god förutsättning för att skapa hållbarhet kring utvecklingsarbete.

Kommentarer

Denna undersökning till ett slumpmässigt antal kursledare på IPD ger trots sin begränsning en bild av hur kursledare kan fundera över hållbar utveckling som begrepp, innehåll och perspektiv. Det stora flertalet tillfrågade svarade inte alls. Kanske var frågan helt perifer för dem (vilket ger en viss information även det), kanske var det examinationer, decemberstress eller annat som hindrade. De svar som kom in (och inte kom in) visar att det finns ett behov av att diskutera hur både kursansvariga och medverkande lärare kan tolka och omsätta GU:s krav på att miljö och hållbar utveckling ska integreras i kurserna.

Bilaga 2

Inventering av miljö och hållbar utveckling i IPD:s kurser ht 2007

Kurskod	Kursnamn	Ects	Exempel på lärandemål/innehåll	Förslag till utveckling
IDG110	Idrottsvetenskap – samhälle och fysisk aktivitet	30	Hälsofrämjande arbete, samtida samhällsutveckling	Lyfta fram kopplingar till social hållbar utveckling
IDG120	Idrottsvetenskap – sport management I	30	Kritiskt förhållningssätt, demokratiska principer jämställdhet	Idrottens betydelse för social hållbar utveckling?
IDA101	Idrottsvetenskap – Sport management III	30	Inriktas mot idrottsledarskap	Etik och värdefrågor i idrottsledares ansvar för individers hållbara utv.
IDGX51	Idrottsvetenskap – sports management I	30	Vetenskapsteori	
IDG250 IDG280 IDG270	Natur, miljö och friluftsliv Nordiskt friluftsliv	30 per kurs		
IDA 710	Idrottsämnet didaktik	15	Ex. Idrottsämnet ställning i skola och samhälle, hälsa, miljömedveten livsstil	Lyfta fram ämnets betydelse för olika perspektiv på hållbar utveckling
IDG712	Management inom idrott	7,5	Insikter i ledarskap och management	
IDG713	Kunskapssyn, bedömning och betygssättning i idrott och hälsa	7,5	Kunskapssyn och kunskapskvaliteter i ämnet Idrott och hälsa	Lyfta fram ämnets betydelse för olika perspektiv på hållbar utveckling
PDG602	Informations- teknologi som redskap för lärande och undervisning	15	IT som samhällsföreteelse, informationssökning och källkritik	Olika frågeställningar om hållbar utveckling kan användas som exempel i arbetet
PDA201	Inkluderande pedagogik i ett skandinaviskt perspektiv	15	Inkluderande utbildningssystem, jämställdhet, mångkulturalitet	Diskutera kursens innehållsliga relationer till olika perspektiv på hållbar utveckling
PDG902	Kommunikation och lärande	7,5	Kommunikation som redskap för sociala praktiker	Olika sätt att kommunicera – analys, konsekvenser för den offentliga debatten om hållbar utveckling
PDG160	Konflikthantering i förskola, skola och vuxenutbildning	15	Konfliktteorier och modeller	Exempel kan hämtas från olika håll
PDA106	Kvalitet och utvärdering inom utbildning	15	Utvärdering och kvalitetsgranskning	Kvalitet som aspekt inom utbildning för hållbar utveckling
PDA107	Kvalitetsarbete genom aktionsforskning	7,5	Olika modeller för kvalitetsarbete, uppmärksamma det egna lärandet	Kvalitet som aspekt inom utbildning för hållbar utveckling
PDA001	Lärande, expertis och förändring	15	Kunskapsbildning, förhålla sig till frågan om hur människors tänkande	Ta exempel från aktuella frågeställningar om hållbar utveckling

			och handlingar formas	
PDA361	Magisteruppsats i allmän didaktik	15	Kunna genomföra en vetenskaplig undersökning	Kritisk granskning av andra studier
PDA661	Magisteruppsats i lärande, kommunikation och inf.teknologi	15	Kunna genomföra en vetenskaplig undersökning	Kritisk granskning av andra studier
PDA161	Examensarbete i ett specialpedagogiskt perspektiv	15	Kunna genomföra en vetenskaplig undersökning	Kritisk granskning av andra studier
PDAU61	Magisteruppsats i utbildn.ledarskap	15	Kunna genomföra en vetenskaplig undersökning	Kritisk granskning av andra studier
PDG513	Matematik i förskola och förskoleklass	15	Matematiklärande ur barns perspektiv, lärares didaktik	Vardagen som arena och matematik som ett språk för att förstå världen
PDG517	Matematik i förskoleklass och skolans första år	15	Matematiklärande ur barns perspektiv, lärares didaktik	Vardagen som arena och matematik som ett språk för att förstå världen
PDA420	Matematikdidaktik I	15	Matematikdidaktiska teorier, språkets och kulturens betydelse vid matematikundervisning	Kursinnehållets relation till frågor om hållbar utveckling, lusten att lära – fokus på matematik
PDA422	Matematikdidaktik II	15	Kompletterande perspektiv på undervisning, metaforer och laborativa metoder...	Se PDA420
PDG514	Mångkulturell pedagogik	15	Interkulturella perspektiv och arbetsformer, kritiskt perspektiv på segregation och integration	Relatera till aktuella frågeställningar om social hållbar utveckling
PDG214	Möjligheter och hinder för lärande i relation till begåvningsmässiga funktionshinder	15	Analysera hur olika pedagogiska perspektiv kan bidra till att skapa goda lärandemiljöer	Relatera till social hållbar utveckling
PDA430	Naturvetenskapernas didaktik I	15	Urskilja olika uppfattningar om naturvetenskapliga fenomen, barns och ungas begreppsutveckling	Undervisning kring naturvetenskapliga fenomen relaterade till (ekologisk) hållbar utveckling
PDA432	Naturvetenskapernas didaktik II	15	Utpröva forskningsbaserade undervisningssekvenser, bedöma kunskapskvalitet och kunskapsprogression	Undervisning kring naturvetenskapliga fenomen relaterade till (ekologisk) hållbar utveckling
PDA101	Pedagogik i arbetsliv och samhälle	15	Kritiskt granska, värdera och förhålla sig till hur "kunskapssamhället" framställs och konkretiseras	Livslångt lärande relateras till exempelvis analys av fördelningspolitiska mekanismer och effekter
PDA910	Pedagogik: Inriktning på Montessoripedagogik	15	Kunskaper om barns utveckling och lärande	Lyfta fram exempelvis Montessoris fredsfostran och relatera till hållbar utveckling
PDC020	Pedagogikyrken i teori och praktik	7,5	Skolans roll i ett mångkulturellt samhälle, teoribildning om utbildning och lärande	

PDG002	Pedagogisk psykologi	15	Metodiska och teoretiska perspektiv på lärande, utveckling och kommunikation	Projektarbetet kan ev. fokusera lärande för hållbar utveckling
PDA601	Pedagogiska och didaktiska perspektiv	7,5	Pedagogisk och didaktiska perspektiv på vuxnas lärande	Problematisera lärande för hållbar utveckling
PDG901	Pedagogiska teorier och metoder II	15	Planera, genomföra, granska och bedöma utbildande och informerande insatser	Relatera till aktuell information och olika perspektiv på undervisning för hållbar utveckling
PDG213	Pedagogiskt arbete för barn, unga och vuxna med begåvningsmässiga funktionshinder	30	Särskolans och vuxenutbildningens utveckling i ett samhällsperspektiv	Möjligheter och hinder för delaktighet och lärande i ett vidare perspektiv
PDA105	Pedagogiskt ledarskap för didaktisk utveckling	15	Analysera, bedöma och hantera komplexa företeelser, frågeställningar och situationer med anknytning till utbildningsledarskap	Exempel kan tas från aktuella problem inom utbildning för hållbar utveckling
PDG905	Perspektiv och metoder inom pedagogisk forskning	7,5	Tillämpa och kritiskt förhålla sig till vetenskapliga metoder inom det pedagogiska kunskapsområdet	
PDG005	Pedagogisk planering av yrkesutbildning	15	Planera, genomföra och utvärdera yrkesutbildningar	Individens hållbara utveckling i arbetslivet
PDG464	Retorik för lärare	7,5	Teoretisk och praktisk kunskap om muntlig kommunikation	Innehållsliga övningar kring för individerna angelägna frågor inom utbildning för hållbar utveckling.
PDA002	Retorik i pedagogiskt ledarskap	15	Medvetenhet om retorikens betydelse. Granska olika kommunikationsstrategier i offentliga miljöer.	Innehållsliga övningar kring för individerna angelägna frågor inom utbildning för hållbar utveckling.
PDG473	Samhällsorienterande ämnen i ett didaktiskt perspektiv	30	Perspektiv på samhällsutveckling, mångkulturalitet, genus, existentiella frågor, hållbar utveckling och globala fr.	Här finns redan många utgångspunkter för kopplingar mellan undervisning och olika perspektiv på hållbar utveckling
PDG512	Skriftspråkslärande i förskola, förskoleklass, fritidshem och de tidiga skolåren	15	Skriftspråkande ur barns perspektiv, kommunikativa processer, lärandemiljö och förhållningssätt	Diskutera betydelsen av att barn lär sig läsa och skriva för att kunna delta i ett demokratiskt samhälle.
PDG516	Skriftspråkslärande i förskoleklass och skolans första år	15	Lärares samhällsuppdrag som det formuleras i läroplaner	Diskutera betydelsen av att barn lär sig läsa och skriva för att kunna delta i ett demokratiskt samhälle.
PDG215	Sociala och emotionella svårigheter – orsaker och pedagogiska konsekvenser	15	Grundläggande utvecklingspsykologi	Social hållbar utveckling i ett individperspektiv
PDG202	Specialpedagogik och sociopolitisk förändring	15	Specialpedagogiska fenomen i skilda sammanhang, moralisk/etiska frågor...	Social hållbar utveckling i ett individperspektiv

PDA450	Språkdidaktik	15	Språkdidaktiska teorier och interkulturella frågor. Undervisning i engelska och moderna språk i fokus.	Språk som funktion och fundamental grund för kommunikation över gränser av alla slag
PDA452	Språkdidaktik II	15	Vetenskapliga metoder om lärande och bedömning i engelska och moderna språk	Språk som funktion och fundamental grund för kommunikation över gränser av alla slag
PDA103	Strategi för personalutveckling	15	Personalutveckling med fokus på människor som arbetar inom pedagogiska verksamheter	Ett individperspektiv på hållbar utveckling. (Se GU:s och IPD:s strategiska plan för personalutveckling)
IDG711	Stress och stressrelaterad ohälsa	7,5	Stress och stressrelaterad ohälsa ur ett samhällsvetenskapligt, beteendevetenskapligt och medicinskt/fysiologiskt perspektiv	Ett individperspektiv på hållbar utveckling. (Se GU:s och IPD:s strategiska plan för personalutveckling)
PDG082	The School System in a comparative perspective	7,5	Describe, compare and analyze school systems in Sweden and other countries	ESD in different systems?
IDG710	Träningslära	7,5	Tvärvetenskapligt perspektiv på planering, genomförande och utvärdering av träning inom idrott	Kan knytas till social hållbar utveckling
PDG101	Undervisning, fostran och lärande	15	Tvärvetenskap via olika teman som jämställdhet, demokrati, hållbar utveckling, identitet...	Komplettera litteraturlistan
PDG470	Undervisning och lärande i matematik för tidiga åldrar	15	Bl.a. matematikens roll i ett samhälls- och utbildningsperspektiv	Matematik och omvärldsuppfattning
PDA252	Uppsats/Examensarbete i ett specialpedagogiskt perspektiv	15	Fördjupad erfarenhet av forskningsarbete	Förmåga till kritisk granskning av andra vetenskapliga studier
PDGX01	Utbildning, ideologi och skolning	15	Teorier som belyser samband mellan samhälle och utbildning.	Utbildning för hållbar utveckling som exempel
PDG904	Utbildning, lärande och arbetsliv	15	Ex. hur föreställningar om en global samhällsomvandling kommer till uttryck i arbetslivspedagogiska åtgärder	Utbildning för hållbar utveckling kan utgöra ett innehållsligt exempel här

PDG903	Utbildning och samhällsförändring	7,5	Ex. samhälleliga perspektiv på utbildning och lärande och hur utbildning kan betraktas som ett spänningsfält mellan skilda aktörer och intressen	Utbildning för hållbar utveckling som exempel Nationella och internationella perspektiv
PDAU01	Utbildningsledarskap	15	Ledarskap/ledarstilar och verksamhetsutveckling, personalutveckling	Maktperspektiv?
PDG102	Utbildningspolitik och livslångt lärande	15	Utbildning i ett brett perspektiv, pedagogiska praktiker i arbetslivet. Kunskapssamhälle och globalisering	Utbildning för hållbar utveckling kan explicitgöras
PDG518	Utomhuspedagogik	15	Uterummet som arena för ex. lek, fysiska aktiviteter och hälsofrämjande arbete, didaktiska projekt kring ex. hållbar utveckling	Komplettera litteraturlistan
PDA651	Vetenskapliga metoder	7,5	Vetenskapsteori, forskningsmetodik, design och dataproduktion	Kritiskt förhållningssätt
PDG951	Vetenskapliga metoder i pedagogik med personalvetenskaplig inriktning	15	Vetenskapsteori, forskningsmetodik, design och dataproduktion	
PDA652	Vetenskapliga metoder II	7,5	Fördjupade kunskaper om vetenskapsteori, forskningsmetodik, design och dataproduktion	
PDGX51	Vetenskapliga metoder inom pedagogik och didaktik I	15	Kunskaper om vetenskapsteori, forskningsmetodik, design och dataproduktion	
PDAX51	Vetenskapliga teorier och metoder inom pedagogik och didaktik II	15	Fördjupade kunskaper om vetenskapsteori, forskningsmetodik, design och dataproduktion	
PDG104	Vuxenutbildning och vuxnas lärande	15	Grundläggande villkor för vuxnas lärande. Tolka styrdokument utifrån begrepp som människosyn, kunskapssyn och samhällssyn.	Lärande för hållbar utveckling kan utgöra aktuella innehållsliga exempel på vuxenutbildning.
PDG006	Yrkespedagogik i förändring	15	Arbetsliv och skola i förändring, Den yrkespedagogiska professionen	Möjligtvis skriva fram social hållbar utveckling ur ett individperspektiv
PDG212	Ämnesdidaktik: Undervisning och lärande i matematik med inriktning mot elever i behov av särskilda utbildningsinsatser	15	Komplexiteten i lärandet i matematik behandlas	

PDA104	Aktionsforskning och skolutveckling	15	Fokuserar skolutveckling, förändringsarbete, handlingskompetens, erfarenhetslärande	Lokala problem som utgångspunkt för att lära om globala frågor?
PDA301	Allmän didaktik I	15	Skolkulturer, olika didaktiska modeller, utbildningsfilosofiska frågor, mikro-, meso och makrodimensioner inom undervisning	Innehållet kan relateras till undervisning för hållbar utveckling.
PDA302	Allmän didaktik II	15	Ex. normer och värden i skolans styrdokument, olika bildningsteorier och ideal.	Innehållet kan relateras till undervisning för hållbar utveckling.
PDG301	Att sätta ord på sin yrkesvardag – förskolutveckling, mentorskap och lärarutbildning	15	Utveckla yrkesspråket så det effektivt kommunicerar ex. samband teori-praktik, komplexitet i yrkesvardagen, lärande...	Innehållet kan relateras till undervisning för hållbar utveckling.
PDG001	Att utbilda och informera	15	Frågor som hänger samman med planering, genomförande, granskning och bedömning av utbildande insatser	Utbildning för hållbar utveckling som exempel?
IDG240	Barn, ungdom, idrott (med fokus på barn 6-12 år)	30	Idrottsvetenskap ur skilda perspektiv. Idrottens roll i samhället historiskt och idag	Hälsoperspektiv
IDG717	Barn, ungdom, idrott (med fokus på barn 6-12 år)	15	Idrottsvetenskap ur samhällsvetenskapligt och didaktiskt perspektiv	Hälsoperspektiv
IDG718	Barn, ungdom, idrott (med fokus på barn 6-12 år) II	15	Idrottsvetenskap ur ett didaktiskt och humanbiologiskt perspektiv	Hälsoperspektiv
PDG480	Barns grundläggande matematiklärande	15	Matematik i vardag och förskola/skola. Aritmetik Ämnesdidaktiske teorier	Matematik – ett språk för att förstå omvärlden
PDG482	Elevers grundläggande matematiklärande		Matematik i vardag och förskola/skola. Aritmetik Ämnesdidaktiske teorier	Matematik – ett språk för att förstå omvärlden
PDA004	Bedömning av kunskaper och färdigheter	15	Bedömningsinstrument, styrdokument, bedömning under olika epoker	Matematik – ett språk för att förstå omvärlden
PDA410	Bilddidaktik I	15	Bildområdets traditioner, karaktär och legitimitet. Barns och ungdomars bildförståelse och bildframställning	Bildkunskap - ett språk för att förstå omvärlden. Kulturperspektiv på hållbar utveckling
PDA412	Bilddidaktik II	15	Fördjupad kunskap om forskningsperspektiv och metoder inom bildområdet. Bildbaserade och visuella undersökningsmetoder	Bildkunskap - ett språk för att förstå omvärlden Kulturperspektiv på hållbar utveckling

PDA081	Children´s rights and realities	7,5	UN Convention on the Rights of the Child, 54 articles	Kan kopplas till ESD
IDG716	Coaching inom idrott	7,5	Olika typer av ledarskaps- och coachingteorier analyseras och diskuteras. Moraliska/etiska aspekter på ledarskap	Litteraturlistan kompletteras?
PDG081	Conflict resolution in pre-school and school I	7,5	Different types of conflicts and resolutions	Kan kopplas till ESD
PDG082	Conflict resolution in pre-school and school II	7,5	Develop a deeper understanding of experienced conflicts	Kan kopplas till ESD
PDG083	Contemporary adult education	7,5	Adult educational reforms related to research, reports and legislation in Sweden and the EU	Contemporary adult education and sustainable development?
PDA440	De samhällsorienterande ämnenas didaktik I	15	Det samhällsorienterande fältets många olika perspektiv, ex historia, kultur, värdegrund	Holistisk ambition för förståelse av omvärlden kan lyftas fram
PDA442	De samhällsorienterande ämnenas didaktik II	15	Olika teoretiska och pragmatiska ansatser att utveckla undervisning studeras	Flera perspektiv kan tydliggöras
PDG420	Didaktik med inriktning mot barns språkutveckling	15	Barns språkutveckling ur olika vetenskapliga perspektiv, didaktiska modeller och förhållningssätt	Språkets betydelse för förståelse av omvärlden och deltagande i den, grundläggande i en demokrati
PDG471	Didaktik med inriktning mot tal-, läs- och skrivutveckling	30	Kritiskt förhållningssätt till olika teorier, skrivprocesser, medier och utvidgat textbegrepp, läs- och skrivmöjligheter för alla	Språkets betydelse för förståelse av omvärlden och deltagande i den, grundläggande i en demokrati
PDG601	Distanspedagogik och lärande	15	Ex. kommunikation och interaktion i distansutbildning	
PDA202	Dokumentation, etik och demokrati	15	Text och kommunikation av text i utbildningssammanhang ur vetenskapsteoretiskt perspektiv	Språkets betydelse för förståelse av omvärlden och deltagande i den, grundläggande i en demokrati
PDG210	Dokumentation i pedagogiska verksamheter	15	Olika slag av skriftlig professionell dokumentation, juridiskt, makt och kontrollperspektiv	Offentlighetsprinciper
PDG440	Drama – en alternativ metod för inläring och utveckling	15	Integrerar ämnesteorier, metodik och didaktik, kommunikation, rollspel och värderingsövningar	Kan kopplas till utbildning för hållbar utveckling

PDG003	Drama som didaktiskt arbetssätt	15	Tillämpa dramapedagogiska metoder	
PDA363	Examensarbete i allmän didaktik	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA362	Examensarbete i allmän didaktik	30	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA662	Examensarbete i lärande, kommunikation och informationsteknologi	30	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA663	Examensarbete i lärande, kommunikation och informationsteknologi	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA163	Examensarbete i pedagogik	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA162	Examensarbete i pedagogik	30	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDA961	Examensarbete i pedagogik med personalvetenskaplig inriktning	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDGX61	Examensarbete i pedagogik och didaktik	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDAU63	Examensarbete i utbildningsledarskap	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDAU62	Examensarbete i utbildningsledarskap	30	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDGX62	Uppsats/examensarbete I ett specialpedagogiskt perspektiv	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
PDG515	Fritidspedagogik för barn och unga	15	Ex. analysera och problematisera fritid som vetenskapligt område, multimediala kommunikationsformer	Kan kopplas till utbildning för hållbar utveckling

PDA406	Fördjupningskurs i ämnesdidaktik II	30	Fördjupade teoretiska kunskaper inom några av ämnesdidaktikens problemområden	
PDG510	Förskolan – en arena för små barns lärande om andra, omvärlden och sig själv	15	Teoretiska perspektiv och aktuell forskning inom förskolans verksamhetsfält, dokumentation, förskolan som mångkulturell arena	Kan kopplas till undervisning för hållbar utveckling
PDG084	Gender and Education	7,5	Swedish and international research on education and the reproduction of gender	Kopplas till ESD och millenniemålen
PDG103	Genusperspektiv på utbildning och undervisning	15	Genus: processer, villkor, lärande, samhälle och utbildning	Kopplas till ESD och millenniemålen
PDG410	Grundläggande bilddidaktik I	15	Bildområdets traditioner, karaktär och legitimitet. Barns och ungdomars bildförståelse, bildspråk och bildframställning	Bildkunskap - ett språk för att förstå omvärlden. Kulturperspektiv på hållbar utveckling
PDG430	Grundläggande musikdidaktik	15	Musikdidaktik, rytmikdidaktik, instrumentkännedom, gitarr & klaviatur, musikteori	Musik – ett språk för att förstå omvärlden. Kulturperspektiv på hållbar utveckling
PDG004	Handledning i arbetsliv och skola	15	Att handleda lärande i arbetslivet, studera lärandeprocesser	
PDA003	Handledning och lärande	15	Handledning, lärande, pedagogiskt ledarskap och kommunikation	
IDG 715	Idrottsmedicin	7,5	Skadeförebyggande träning och prevention, skadebehandling. Teori och praktiska övningar	Hälsoperspektiv
IDG714	Idrottspsykologi	7,5	Motivation, mental träning, ledarskap mm.	Hälsoperspektiv
IDG220	Idrottsvetenskap – hälsopromotion I	30	Analysera och genomföra hälsopromotiva uppgifter, identifiera hälsobehov mm	Hälsoperspektiv
IDG230	Idrottsvetenskap – hälsopromotion II	30	Metodutveckling inom hälsopromotion, fysisk aktivitet och idrottsmedicin	Hälsoperspektiv
IDA201	Idrottsvetenskap – hälsopromotion III	30	Metodutveckling inom hälsopromotion II, hälsoutveckling och medicinska perspektiv II	Hälsoperspektiv
IDGX52	Idrottsvetenskap – hälsopromotion, vetenskapsteori och metod	30	Vetenskapsteori och vetenskaplig metod, projektarbete	
IDG300	Idrottsvetenskap med inriktning mot att leda pedagogisk verksamhet	30	Idrottsdidaktik, idrottsmedicin, humanbiologi, biomekanik	Hälsoperspektiv
IDG290	Idrottsvetenskap med inriktning mot fysisk aktivitet	30	Idrottsvetenskap, livsstil, friskvård, didaktik	Hälsoperspektiv

IDG350	Idrottsvetenskap och lärarskap	30	Vetenskaplig metod, didaktik och projektarbete	Hälsoperspektiv
--------	--------------------------------	----	--	-----------------

Lärarprogram. Verksamhetsförlagd utbildning ingår i kurserna.

LAU110	Allmänt utbildningsområde 1, Lärandets villkor och process: ur den lärandes perspektiv	15	Problematisera lärandets villkor vetenskapliga teorier och VFU, ta den lärandes perspektiv, reflektera över det egna lärandet	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling
LAU170	AUO 1, Kunskapens villkor och hållbar utveckling	15	Idéhistorisk utveckling av kunskapsbegreppet, hållbar utveckling ur olika perspektiv	Ett klart miljövetenskapligt fokus på hållbar utveckling. Kan med fördel vidgas.
LAU210	AUO 2, Lärandets villkor och process ur sociala och samhällsrelaterade perspektiv	15	Lärandets institutioner, makt och identitet, inflytande, ledarskap, kommunikation, lärandets sociala natur	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling, ex. demokratiaspekter
LAU260	AUO 2, Vetenskapligt tänkande, vetenskapligt arbete och förhållningssätt	15	Vetenskaplig metod, projektarbete kring kultur, identitet, hållbar utveckling, internationalisering	Innehållet ligger helt nära hållbar utveckling, Litteraturtillägg?
LAU310	AUO 3, Lärandets villkor och process: ur ett samspelsperspektiv	15	Yrkesprofessionen och det normativa uppdraget, utveckla verksamhet, yrkets komplexitet och dilemman	Innehållet ligger helt nära hållbar utveckling,
LAU370	AUO 3, Examensarbete	15	Genomföra och presentera en vetenskaplig undersökning	Kritiskt förhållningssätt
LAU380	AUP 3, Att möta konflikter	15	Konflikthantering och projektarbete	Rättvisa/konflikter i större perspektiv?
LAU630	AUO 1 Lärarprofessionens samhällsuppdrag	30	Skolan som institution, skolans samhällsuppdrag, skolans arbete	Innehållet ligger helt nära hållbar utveckling, ex demokratiaspekter
LAU670	AUO 2, Lärarprofessionens didaktiska uppdrag	30	Yrkes- och ämnesdidaktik, teorier om lärande och lärandets villkor	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling
LAU680	AUO 3, Lärarprofessionens elevuppdrag	15	Mänskliga möten, globalisering, kommunikativa processer, vetenskaplig metod	Innehållet ligger helt nära hållbar utveckling
LBU110	Samhällets ramar för barns och ungas lärande och utveckling	15	Samhällsutveckling, demokrati och jämställdhet, textanalys som metod	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling
LBU160	Barns och ungas erfarenhetsvärldar	15	Barns och ungas nätverk, kultur- och samhällsvetenskapliga förklaringsmodeller, intervju som metod	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling
LBU210	Lek, kreativitet och lust att lära	15	Aktuell barnpedagogisk forskning, dokumentation och observation som metod	Leken som en förutsättning för individens hållbara utveckling

LBU260	Didaktik – Att förena barns och ungas världar och samhällsuppdraget	15	Ämnesövergripande arbete som grund för att skapa mening och sammanhang för elever	Många möjligheter att knyta till ett innehåll kring hållbar utveckling Obs litteraturlistan
LMN120	Matematik för lärare, tidigare åldrar	30	Ämnesdidaktiska perspektiv på skilda matematiska områden	Matematik som grund för att kunna delta i/medverka till en hållbar utveckling

LMN220	Naturvetenskap för lärare, tidigare åldrar	30	Energi, materia och liv. Projektarbete kring ”Från råvara till färdig produkt – och sedan?”	Hållbar utveckling – ekologiskt perspektiv?
LTD110	Teknik och design 1	30	Tekniken och människan, teknik och lärande	Många möjligheter att lyfta fram aspekter av hållbar utveckling
LTD210	Teknik och design 2	30	Produktion och stad, projektarbete i teknik kring samverkan mellan skola och samhälle	Många möjligheter att lyfta fram flera aspekter av hållbar utveckling
LMS110	Människa, natur och samhälle för lärare 1	30	Samhälle och teknik, Från solen till människan Tvärvetenskap	Många möjligheter att lyfta fram flera aspekter av hållbar utveckling
LMS210	Människa, natur och samhälle för lärare 2	30	Lärande om livet, samhälle och påverkan, projektarbete Tvärvetenskap	Många möjligheter att lyfta fram flera aspekter av hållbar utveckling
LNMI10	Matematik i barnens värld	30	Grundläggande aritmetik, mätning och geometri, mönster och algebra, ämnesdidaktik	Matematik som ett språk för att förstå världen
LNMI210	Naturvetenskap och teknik i barnens värld	30	Den levande världen, förutsättningar för liv	Många möjligheter att lyfta fram flera aspekter av hållbar utveckling
LSU110	Specialpedagogik i förskola, skola och samhälle	15	Specialpedagogikens historik, avvikelse, normalitet, makt, demokrati och likvärdighet, internationella förhållanden	Att inkluderas i ett hållbart samhälle – social hållbar utveckling
LSU160	Hinder för lärande och pedagogiska konsekvenser	15	Kommunikation och interaktion, etik och samverkan	Social hållbar utveckling
LSU210	Specialpedagogiskt perspektiv på skriftspråksutveckling och matematisk begreppsutveckling – pedagogiska konsekvenser	15	Kartläggning av lärandesituationer, läs- och skrivsvårigheter, matematiksvårigheter, styrdokument	Social hållbar utveckling
LSU260	Didaktisk fördjupning i ett specialpedagogiskt perspektiv	15	Olika faktorerers inverkan i mötet mellan utbildningssituationen och individen	Social hållbar utveckling
LKF120	Samhällets uppdrag och pedagogisk verksamhet i förskola, förskoleklass, fritidshem och grundskolans första år.	15	Livslångt lärande, demokrati och likvärdighet, Syn på barn, kunskap, lärande och utveckling	Många möjligheter att lyfta fram flera aspekter av hållbar utveckling

LKF170	Barns lek, kreativitet och matematiklärande	15	Förskola och skola i samhället, syn på barn, kunskap, lärande och utveckling kring matematik	Matematik, ett språk för att förstå världen
LKF210	Barns kommunikation och skriftspråkande	15	Förskola och skola i samhället, syn på barn, kunskap, lärande och utveckling kring skriftspråk	Språkets betydelse för att ingå i samhället och delta i en demokrati

LKF260	Pedagogisk dokumentation – barns och pedagogers lärande	15	Förskola och skola i samhället, syn på barn, kunskap, lärande och utveckling. Pedagogisk dokumentation	Pedagogisk kvalitet som en aspekt av social hållbar utveckling
PDG902	Kommunikation och lärande	7,5	Teoretisk grund och analytisk blick på språkliga praktiker i verksamheter	Kommunikation som medialt verktyg för en hållbar utveckling
PDA001	Lärande, expertis och förändring	15	Olika perspektiv på kunskapsbildning	Kritiskt förhållningssätt

Bilaga 3, Rapport till GMV

Utdrag ur *ANSÖKAN till Chalmers, GMV/Göteborgs Universitet om medel för gränsöverskridande aktiviteter*

Under hösten 2007 genomför jag en granskning av IPD:s kursplaner för att se hur miljö och hållbar utveckling integreras i kurserna ht 07 (Uppdrag Dnr B9/05:49 IPD). Uppdraget ska relateras till GU:s respektive IPD:s Mål och handlingsplan för miljöarbetet och redovisas i januari 2008.

Trots att mycket återstår av arbetet tycker jag mig se att det främst är i naturvetenskapliga kurser som miljö och (ekologisk) hållbar utveckling explicit framträder. I flera andra kurser finns däremot implicita formuleringar som antyder att frågor om hållbar utveckling skulle kunna skrivas fram och passa väl in i kursen. Det måste vara av stor betydelse att innehåll kring begreppet hållbar utveckling verkligen fyller sin funktion, eftersom det annars blir klichéartat och utslätat.

Tillsammans med företrädare för språkvetenskap, idrottsvetenskap och samhällsvetenskap vill jag diskutera hur man kan skriva fram frågor om *hållbar utveckling som ett innehåll*. Detta kan passa i kurser där man exempelvis undervisar i retorik, hälsofrågor eller demokrati.

Inger Björneloo
Göteborg 2007-08-26

Genomförande

Under hösten togs kontakt med studierektorer för språkvetenskap, idrottsvetenskap och samhällsvetenskap för att finna lärare som var villiga att pröva idén om att skriva fram *hållbar utveckling som ett innehåll* i några skilda kurser där de inte explicit uttrycks i kursplanerna. Staffan Larsson från Idrottsvetenskap och Monica Ekenvall Institutionen för pedagogik och didaktik, Språk och litteratur, anmälde intresse. Staffan Larsson ansvarar för kurserna IDG280/270 som har namnet Nordiskt friluftsliv och IDG250, Natur, miljö och friluftsliv. Monica Ekenvall ansvarar för kursen PDA002, Retorik i pedagogiskt ledarskap, en kurs som vänder sig till exempelvis skolledare. Vi diskuterade oss fram till hur och var i kurserna det var tänkbart att pröva detta. Resultatet blev följande:

Idrottsvetenskap⁶

Kursen IDG 280/270 ingår i det nordiska samarbetet med åtta högskolor inom Norden. Det är en samnordisk kurs i friluftsliv under ett läsår och ges både som fristående kurs och som specialiseringskurs inom lärarprogrammet. För tillträde till kursen krävs studier om minst 60 högskolepoäng inom idrottsvetenskap eller motsvarande. I kursen ingår friluftsliv i skogen med exempelvis kanoting, grottstudier, ritt på islandshästar och segling. Det ingår också utomhuspedagogik, kunskap i handling samt grundläggande kunskaper i friluftshistoria med olika tema som exempelvis jakt och fiske, hantverk och slöjd.

I samband med genomförandet av årets kurs genomfördes en intervjustudie med fyra studenter. Av de fyra studenterna kom två från Danmark, en från Norge och en från Sverige. Hur uppfattade de perspektiv kring *hållbar utveckling* i kursen? Samtliga studenter kände till begreppet. Studenterna från Danmark och Norge menade att deras universitet inte kommit lika långt i att skriva fram miljön i kursplanerna. Den svenska studenten inskriven i Stockholm ansåg att formuleringar med olika syften fanns inskrivna i kursplanerna men att det sedan blev

⁶ Detta är en sammanfattning av Staffan Larssons rapport.

stor variation beroende på hur lärarna genomförde kursen. Studenterna ansåg att den svenska modulen av kursen med introduktionsveckan ”skogsmodulen” gav en tydlig prägel på miljöaspekter i syfte att verka för ett hållbart samhälle. Här fanns exempelvis källsortering, kompostering vid lägerplatser och ”slow travel”. Den andra delen av kursen genomfördes på Hamburgö gamla skola där studenterna kom i nära kontakt med olika ekostrategier i nyttjande av miljön.

Studenterna sammanfattade frågan om hållbar utveckling i kursen med att miljöpåverkan måste vara ett genomgående tema för samtliga moduler inom kursen Nordiskt friluftsliv. Miljöföreläsare bör inrättas inom respektive modul i Danmark, Norge, Sverige och Island.

Staffan Larssons egen kommentar till uppgiften att skriva fram hållbar utveckling som ett innehåll i kursen slutar med följande konkreta förslag:

IDG 280/270 *Nordiskt friluftsliv* 60hp. Revidera kursplanen och inkludera miljöaspekter. Litteraturlistan behöver kompletteras. (Kursplanerna är samordnade med Örebro universitet och GIH i Stockholm.)

IDG 250 *Natur, miljö och friluftsliv*, 30hp. Här finns relevanta formuleringar som synliggörs i både kursplan och litteraturlista. Kursen har som mål att visa att friluftsliv har ett egenvärde, men friluftsliv kan också ses som en metod till kunskap inom olika tvärvetenskapliga fack och områden.

Retorik i pedagogiskt ledarskap 15 hp

Kursen är valbar inom huvudområdet pedagogik och didaktik och ingår också i Mastersprogram i pedagogik med inriktning mot utbildningsledarskap. Sökande till kursen ska ha 180 högskolepoäng inom huvudområdet. Flera av de sökande är redan skolledare/rektorer eller utbildar sig till det.

Studenten ska efter avslutad kurs uppvisa exempelvis *medvetenhet om hur retoriken kan användas som analysmodell vid aktivt lyssnande, fördjupa uppfattningar av självbilder och olika talarideal för att kunna öka förståelsen för hur samverkan mellan form, innehåll, framförande och effekt utgör retorikens kärna. Studenten ska vidare granska kommunikationsprocessers olika beståndsdelar och människors olika kommunikationsstrategier i offentliga miljöer och skaffa sig insikter om varför missförstånd kan uppstå som konsekvens av bristfällig kommunikation.*

Inom dessa målformuleringar föreställer jag mig att de studerande kan använda egna frågor, perspektiv, dilemma kring exempelvis hållbar utveckling eller också pröva att kritiskt granska medias sätt att kommunicera hållbar utveckling. Med tanke på att de flesta sökande arbetar som eller ska arbeta som skolledare så (uppfattar jag att) perspektivet *hållbar utveckling* inom denna kurs blir än mer intressant.

Uppgift till kursdeltagarna

Deltagarna i kursen ska under rubriken *Diskussion* ha med sig eget material och exempel från de egna skolorna och följande utgångsfrågor till denna diskussion var:

- Hur kommer hållbar utveckling till synes på din skola?

- Vad anser du vara viktig kunskap inom detta område?
- På vilket sätt prioriteras frågor om hållbar utveckling på din skola nu under Dekaden?
- Vilka svårigheter möter du i detta arbete?

Sex olika grupper diskuterade under ledning av en ordförande och varje grupp gjorde en skriftlig sammanställning från diskussionen. I min tolkning av dessa dokumentationer drar jag följande slutsatser:

I förgrunden står förmåga och färdigheter att diskutera, men innehållet i diskussionen blir möjligen mera meningsfullt och intressant för deltagarna om det rör reella frågor och problem.

Vad diskuterades i grupperna?

- Visioner om hur man ska få alla medarbetare och elever medvetna om vad hållbar utveckling kan innebära.
- Demokrati och delaktighet
- Lärande i trygga miljöer
- Miljöperspektiv med kortsiktiga och långsiktiga (konkreta) handlingsplaner
- Mat, språk, etik, moral, estetik och natur var utgångspunkter för en grupp. Härifrån vidgades perspektiven till kretsloppstänkande, energifrågor och vardagsbeteende för hållbarhet.
- Kvalitetsarbete diskuterades, likabehandling och personalens gemensamma och professionella hållning i frågor om hållbar utveckling.

Diskussionerna i de sex grupperna inriktades enligt protokollen relativt mycket mot ett miljöperspektiv, vilket kommer till synes under rubrikerna. Detta är underordnat det faktum att alla grupper hade mycket att diskutera och ämnet hann inte bli uttömt vad det verkade.

Hållbar utveckling skulle också kunna passa som innehåll under följande rubriker i retorikkursen: *argumentation, debatteknik, massmedial debatt, retorik och politik* och *lösningssinriktad dialog*.

Slutsatser

Det kan uppfattas som en tämligen försiktig gränsöverskridande aktivitet att diskutera hållbar utveckling i en retorikkurs. Icke desto mindre ter det sig här både meningsfullt och engagerande. Djärvare gränsöverskridande aktiviteter kan säkert åstadkommas såväl inom som mellan institutioner och fakulteter och det vore intressant att involvera studenter i frågor om hur, vad och varför. Hållbar utveckling kan skrivas fram på olika sätt och som jag uppfattar det kan de i vissa kurser utgöra både mål och medel. Det finns många möjligheter att leva upp till kravet om att integrera hållbar utveckling i kurserna vid Göteborgs universitet, kreativa försök behöver göras och diskussionen fortsätta för att alla berörda ska känna sig delaktiga.